

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПРИРОДУ СМІШНОГО: СПРОБА ПОБУДОВИ ПОЯСНЮВАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Жовтянська Валерія

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ, Україна
VZovtianska@gmail.com

У статті запропоновано психологічну концепцію, яка пояснює сутність смішного. Згідно з нею смішне виникає там, де для індивіда раптом відкривається відмінність між його суб'єктивним уявленням про об'єкт і самим об'єктом, причому за умови, що попередньо ця відмінність ним не рефлексувалася. За умови відсутності такої рефлексії відокремлення образу об'єкта від самого об'єкта для індивіда видається онтологічно неможливою операцією. Відтак, із суб'єктивного погляду, сутність смішного є парадоксальною. Запропонована концепція смішного ґрунтується на теорії, яка пояснює закономірності формування суб'єктивних уявлень. Передбачено, що суб'єктивні уявлення формуються за два етапи. На першому створюються інтуїтивні гіпотези про якості об'єкта, засновані на асоціаціях. На другому етапі здійснюються рефлексія й аналітична перевірка щодо попередніх гіпотез. Водночас така рефлексія та перевірка можуть бути не виконані або виконані не в повному обсязі. У цьому випадку суб'єктивні уявлення залишаються не лише не верифікованими, але й не проблематизованими, що призводить до суб'єктивного злиття образу об'єкта та самого об'єкта. Саме такі уявлення становлять потенційну підставу для появи смішного. У статті проаналізовано деякі умови, які приводять до виокремлення у свідомості індивіда суб'єктивних уявлень про об'єкт від самого об'єкта. Передусім, ідеться про прийоми, які використовуються в гуморі. Їх аналіз дає змогу продемонструвати дію тих механізмів, які приводять до появи смішного, та унаочнити ту психічну реальність, яка за ними стоїть.

Ключові слова: смішне, гумор, суб'єктивні уявлення, рефлексія.

Zhovtianska Valeria. Psychological View on the Nature of Comical: the Attempt to Construct an Explanatory Conception. The article proposes the psychological conception that explains the essence of such phenomena as comical. According to this concept, comical occurs when an individual suddenly realizes the difference between his mental representation of an object and an object itself, and provided that before this difference is not reflexed by the individual. In the absence of such reflection, the separation of an image of the object from the object itself for the individual appears to be an ontologically impossible operation, therefore, from the subjective point of view, the essence of the comical is paradoxical. The proposed conception of comical is based on the theory that explains the patterns of mental

representations' forming. This theory implies that mental representations are formed in two stages. At the first stage intuitive, based on associations hypotheses about the quality of an object are created. At the second stage reflection and analytical testing of previous hypotheses are carried out. At the same time, such reflection and verification may not be performed or performed in a non-exhaustive manner. In this case mental representations remain not only unverified, but also not problematized, which leads to a subjective merging of the image of the object and the object itself. In this case mental representations constitute the potential basis for the appearance of comical. The article analyzes some conditions that lead to the separating in the mind of an individual a subjective representation about an object from the object itself. First of all we are talking about techniques that are used in humor. An analysis of these techniques allows to demonstrate the mechanisms that lead to the appearance of comical, and to illustrate psychological reality behind them.

Key words: comical, humor, mental representation, reflection.

Жовтянская Валерия. Психологический взгляд на природу смешного: попытка построения объяснительной концепции. В статье предлагается психологическая концепция, объясняющая сущность смешного. Согласно этой концепции, смешное возникает там, где для индивида вдруг открывается различие между его субъективным представлением об объекте и самим объектом, причем при условии, что предварительно это различие индивидом не рефлексировалось. При отсутствии такой рефлексии отделение образа объекта от самого объекта для индивида представляется онтологически невозможной операцией, поэтому, с субъективной точки зрения, сущность смешного парадоксальна. Предложенная концепция смешного основывается на теории, которая объясняет закономерности формирования субъективных представлений. Эта теория предполагает, что субъективные представления формируются в два этапа. На первом создаются интуитивные гипотезы о качествах объекта, основанные на ассоциациях. На втором этапе осуществляются рефлексия и аналитическая проверка предварительных гипотез. Вместе с тем такая рефлексия и проверка могут быть не выполнены или выполнены не в полном объеме. В таком случае субъективные представления остаются не только не верифицированными, но и не проблематизированными, что приводит к субъективному слиянию образа объекта и самого объекта. Именно такие представления выступают потенциальной основой для появления смешного. В статье анализируются некоторые условия, которые приводят к отлучению в сознании индивида субъективных представлений об объекте от самого объекта. Прежде всего, речь идет о приемах, которые используются в юморе. Их анализ позволяет продемонстрировать действие тех механизмов, которые приводят к появлению смешного, и наглядно представить ту психическую реальность, которая за ними стоит.

Ключевые слова: смешное, юмор, субъективные представления, рефлексия.

Постановка наукової проблеми та її значення

Уміння сміятися й почуття гумору часто розглядають як одні з визначальних рис людини, що вирізняють її з тваринного світу. Феномен смішного виступає однією з таких собі традиційних проблем гуманітарної науки, і багато видатних дослідників свого часу пропонували свої інтерпретації щодо нього. Та водночас і досі напевно можна сказати, що ми точно знаємо, що саме змушує нас сміятись або, інакше, у чому саме полягає природа смішного.

Психологи також не оминули своєю увагою названу вище проблему. Водночас вони, зазвичай, розглядали ті чи інші аспекти цього феномену (наприклад потенціал його використання для психодіагностичних цілей) і дуже рідко фокусувалися на визначенні психологічних механізмів, що його зумовлюють.

Аналіз класичних і сучасних досліджень

Компенсацією нестачі власне психологічних концепцій смішного є те, що чимало філософських інтерпретацій цього феномену за своїм змістом є дуже психологічними. Це можна сказати, наприклад, про найдавнішу з відомих нам концепцій, яка належить Платону (Платон, 1971). Він убачав підґрунтя смішного в необізнаності людей щодо своїх справжніх достоїнств, а точніше – щодо їх браку. Відповідно, причиною сміху, за Платоном, є той, хто, не пізнавши себе, вважає, що він багатший, красивіший або ж добродішніший, ніж це є насправді.

Психологічна у своїй основі й концепція невіправданих очікувань. Так, Р. Декарт вважав, що якщо в якоїсь людини помічають помірні недоліки та це відбувається неочікувано, то раптовість здивування стає причиною сміху (Декарт, 2006). І. Кант дещо модифікував інтерпретацію сміху як реакції на несподіване. У його витонченому формулюванні сміх визначено як афект, що виникає внаслідок раптового перетворення напруженого очікування на ніщо (Кант, 2012). Тут маємо на увазі не просто зражене очікування, коли ми, сподіваючись на один результат, отримуємо протилежний, а радше, дискредитацію самого очікування.

Не просто психологічною, а когнітивно-психологічною за своїм змістом можна вважати концепцію А. Шопенгауера, який бачив причину смішного в невідповідності поняття та об'єкта, який визначається цим поняттям (Шопенгауер, 1992). До когнітивно-психологічних можна віднести й теорію Бергсона, який вважав, що в основу того, що нам видається смішним, покладено ригідність розуму, а саме спробу якогось персонажа пристосувати об'єктивні речі до своєї суб'єктивної ідеї (Бергсон, 1992).

Указані пояснення смішного стали класичними й у деяких випадках становили основу вже власне психологічних концепцій. Так, С. Рубінштейн фактично спирається на Платона, коли знаходить підґрунтя природи комічного в людській недосконалої, а саме в тому, що «в результаті невідповідності, що несподівано виявляється, між уявною значущістю дійової особи й нікчемністю, незграбністю, узагалі недоладністю її поведінки, між поведінкою, розрахованою на більш-менш значну ситуацію, та дріб'язковим характером ситуації, у якій воно здійснюється» (Рубинштейн, 1999: 526–527).

Сучасні психологічні дослідження проблеми смішного й гумору непоодинокі. Зокрема, в останнє десятиріччя зростає інтерес до цієї проблематики в західноєвропейській психології (наприклад О'Тоол, Веїнс 2010; Свєбак 2010). Водночас ідеться про дослідження окремих аспектів сприйняття смішного, а не про якусь комплексну пояснювальну концепцію цього явища.

Мета цього дослідження – побудова концепції смішного, яка би ґрунтувалася на аналізі психологічних механізмів цього феномену.

Виклад основного матеріалу

Концепція смішного, яка розкривається в цій роботі, ґрунтується на теорії, що визначає закономірності формування й функціонування суб'єктивних уявлень про дійсність (Жовтянська, 2015), тобто для пояснення феномену смішного застосовують когнітивно-психологічний підхід.

Згідно з цією теорією, когнітивні процеси, пов'язані з формуванням суб'єктивних уявлень, проходять у двох модусах або, за іншою термінологією, на основі двох систем – швидкої, заснованої на асоціативних зв'язках системи 1 та повільної, ґрунтованої на раціональному умовиводі системи 2. При цьому перша система пов'язана з неусвідомлюваними інсайтами й інтуїцією, а друга спирається на логіку й виконує верифікуючу функцію щодо першої. Це означає, що висновки системи 1 можна розглядати як гіпотези стосовно якостей чи властивостей тих чи інших об'єктів дійсності.

Далі той модус функціонування когніцій, який відповідає за висунення попередніх гіпотез, тобто система 1, пов'язаний також і з емоційною сферою, що надає організму можливості швидко налаштуватися та цілісно реагувати на майбутні події й стимули. Це означає, що когнітивний матеріал, на якому вибудовуються наші уявлення про об'єкти, містить також і наше суб'єктивне ставлення до

цих об'єктів, тобто оцінку їх значущості з погляду мотивів і потреб. Простіше кажучи, ми від початку сприймаємо речі пристрасно – із зацікавленої, небайдужої позиції, а не як комп'ютери. Цей зв'язок системи 1 з емоційними оцінками дає підставу розглядати її як смисл у тому розумінні цього поняття, як воно вводилося класиками діяльнісного підходу (Леонт'єв, 1975).

У випадку, коли рефлексія стосовно способу формування суб'єктивних уявлень не застосовується, то суб'єктивний умовивід про об'єкт залишається пристрасним і навантаженим суб'єктивним ставленням. У такому випадку властивості об'єкта, пов'язані з індивідуальним суб'єктивним враженням від нього, приписуються самому об'єктові. Але, окрім верифікації умовиводу й відокремлення суб'єктивної оцінки від об'єктивного стану справ, рефлексія, яку здійснює система 2, виконує ще одну важливу функцію: завдяки їй суб'єктивні уявлення про об'єкти відрізняються від самих цих об'єктів. Тобто завдяки здатності до рефлексії людина здатна відрізнити образ світу від самого світу.

Зазначимо, що рефлексія щодо побудованих умовиводів і сформованих уявлень застосовується індивідами далеко не завжди. Подібна критичність до когнітивних висновків більше притаманна науковому мисленню й менше – мисленню побутовому. Відтак суб'єктивні уявлення – когнітивні моделі дійсності – і сама дійсність зовсім необов'язково бувають розведені як у масовій, так і в індивідуальній свідомості. Цей момент особливо важливий для розуміння природи смішного.

Вагомим аспектом уявлень людини про дійсність є їхня вербальна опосередкованість. Мовна семантика вже створює для нас певну картину світу, задаючи способи категоризації об'єктів і явищ. Мовні категорії – значення слів, як і будь-які когнітивні моделі, формуються за описаним вище способом, тобто із залученням систем 1 і 2. Оскільки більшість значень мови є продуктом побутової, а не наукової свідомості, то, отже, рефлексія стосовно способу категоризації об'єктів відбувається далеко не завжди. Саме тому значення дуже часто вміщують у собі необ'єктивоване оцінне навантаження й суб'єктивний погляд на речі – те, що О. Леонт'єв називав особистісним смислом (Леонт'єв, 1975). І саме тому ми зазвичай сприймаємо об'єкти дійсності невіддільно від їх семантичних категорій. При цьому не рефлексуємо, що за значенневою репрезентацією об'єктів стоїть суб'єктивний процес розуміння дійсності.

Згідно з концепцією, яку запропоновано нами, смішне виникає там, де для індивіда раптом відкривається різниця між його суб'єктивним уявленням про об'єкт і самим об'єктом, тобто між суб'єктивно сприйнятою дійсністю та дійсністю як такою. Але справа в тому, що для індивіда суб'єктивно сприйнята дійсність – це і є дійсність як така. Відтак вихід за межі цієї суб'єктивної дійсності, тобто життєвого світу індивіда, є онтологічно неможливою операцією – «дивом». «Відчиняючи двері» завершеного й замкненого простору, гумор як спосіб побудови смішного якраз і створює таке локальне диво. Тут опукло проступає така його відзначальна риса, як парадоксальність: розриваючи в якійсь точці простір життєвого світу індивіда, він робить неможливе можливим. Можна сказати, що гумор займається локальним підриванням життєвого світу індивіда, а предметом його диверсій є відокремлення цього життєвого світу від світу як такого.

Отже, підґрунтя смішного – те, що без застосування рефлексії людина не відрізняє образ дійсності від самої дійсності. По суті, тут ідеться про відому психофізичну проблему: суб'єктивний образ об'єкта не зводиться до самого об'єкта, хоча останній нам дається лише через цей образ. Це стосується не лише тих складних когнітивних моделей, які пов'язані з формуванням і функціонуванням суб'єктивних уявлень про світ. Передусім, це стосується картини світу, яка відтворюється індивідом на основі перцептивних процесів. Процес формування суб'єктивних уявлень у цьому плані має свою специфіку. На відміну від перцепції, де психічний процес, який зумовлює постання образу, є згорнутим; більш складні когнітивні моделі мають і більш складний процес побудови, який далеко не повністю буває неусвідомленим. Тобто тут суб'єктивна складова побудови образу є явною, а відтак образ й об'єкт від початку переважно розділені. Точніше, вони розділені тією мірою, якою когнітивна модель претендує на правильність, адекватність, а відтак внутрішньо вимагає підтвердження, верифікації. Саме на цьому етапі і йдеться про застосування системи 2. У випадку ж перцептивного образу такого питання про правильність або неправильність не постає, оскільки він у принципі не відокремлюється від свого змісту й відкриває нам світ безпосередньо.

Але насправді питання про правильність або неправильність когнітивної моделі не завжди виникає й у випадку формування

суб'єктивних уявлень. Це може бути пов'язано з низькою критичністю; із великою довірою до джерела інформації; із тим, що ці уявлення формуються індивідом імпліцитно в процесі соціалізації тощо. У такому випадку й з'являється ефект «злипання» суб'єктивних уявлень про дійсність і самої дійсності. Та подекуди виникають умови, коли суб'єктивний образ раптом відокремлюється від об'єкта. Саме тоді й з'являється смішне. Часто люди самі створюють такі умови – так виникає гумор. Для своєї діяльності гумор може використовувати різні прийоми, але, зрештою, вони зводяться до різних методів відокремлення суб'єктивних уявлень від об'єктів дійсності або, іншими словами – виокремлення суб'єктивної складової в тому, що здавалось об'єктивним.

Одним із найпопулярніших прийомів гумору є використання омонімів або взагалі вербальних конструкцій, які мають різні значення. Як уже зазначено на початку, значення слова для нас, зазвичай, злито з певним об'єктом. Тому представлена в значеннях інтерпретація ситуації видається об'єктивною, такою, що притаманна самим речам. Та насправді за будь-яким значенням завжди стоїть суб'єктивний процес категоризації об'єктів дійсності, який за відсутності рефлексії залишається ніби «за кадром». Гумор, задаючи інший спосіб інтерпретації знакового повідомлення, знімає псевдооб'єктивність значень. При цьому вербальна інтерпретація об'єкта чи явища перестає бути природною, а виявляється лише однією з можливих, причому пов'язаною із суб'єктивною позицією деякого індивіда. Як приклад можна навести один з анекдотів про золоту рибку.

Упіймав чоловік золоту рибку. Стала благодіяти його рибка: «Відпусти мене, чоловіче, виконаю будь-яке твоє бажання, але тільки одне». Чоловік думав-думав. І те йому хочеться, і це. Нарешті придумав: «Рибко, хочу, щоб у мене все було!». – «Добре, чоловіче, у тебе все було!».

Смисл, що стоїть за висловом «усе було», окреслюється для жадібного чоловіка тією проблемою, у яку він безпосередньо занурений. Золота рибка вийшла за межі тих інтерпретацій, які передбачалися, і тим самим суб'єктивні пресупозиції було виявлено.

Одним із прийомів гумору є накладання двох суб'єктивних думок, іншими словами – зіткнення двох життєвих світів, кожен із яких усередині себе є абсолютним. Зіткнення двох суб'єктивностей в

одній ситуації якраз і позбавляє їх статусу абсолютності. Когнітивна інтерпретація ситуації, яка здавалася вичерпною, раптом виявляється лише однією з можливих. При цьому зміст уявлення, який задає спосіб інтерпретації ситуації, виявляється не об'єктивним і природним, а суто суб'єктивним.

Як приклад можемо навести сценку з «Нашої Раші», у якій два бомжі знайомляться з модним стилістом:

– *І чим ти займаєшся?*

– *Ну, я підбираю речі.*

– *О, так і ми робимо те саме!*

У цій символічній схожості стикаються «два світи і два способи життя», зі своїми правдами й нормами та в рамках свого життєвого устрою начебто абсолютно несумісні. І тут носії цих життєвих стилів завдяки означуванню, маркуванню ситуації раптом виявляються «колегами». Звісно, таке маркування є умовним, але саме ця умовність дає змогу побачити в ньому те, що для кожної зі сторін очевидне – свій власний закладений туди смисл. І цей смисл для кожного із суб'єктів виявляється вихідним й апріорним, принаймні до зіткнення з іншою смисловою інтерпретацією. Адже один життєвий світ є загалом абсолютно повним, поки не буде потіснений іншим, таким самим начебто повним і вичерпним життєвим світом. Для бомжів смисл виразу «підбирати одяг» не є проблемним: він самоочевидний і визначається їхнім способом життя. Але зіткнення з деякою інакшістю, із простором альтернативних можливостей, позбавляє цей нібито апріорний смисл обов'язкової всезагальності й неявне суб'єктивне навантаження, що привноситься до визначення ситуації індивідом, раптом стає явним та усвідомлюваним.

Це не обов'язково означає, що завдяки гумору відкриваються загальні світоглядні орієнтири людини, пов'язані з її способом життя. Це може бути й виявлення просто суб'єктивного погляду на те, що відбувається. Розгляньмо, як приклад, діалог між гостями міста Одеси та місцевим мешканцем:

– *Скажіть, будь ласка, якщо ми підемо прямо, то чи буде там оперний театр?*

– *Молоді люди, там буде оперний театр, навіть якщо ви туди не підете.*

Саме суб'єктивність сприйняття ситуації раптом проявилася в запитанні гостей Одеси. Сама фраза «якщо ми підемо прямо...»

примушує звернутися до їхнього суб'єктивного бачення, їхньої суб'єктивної проблеми. Одесит своєю відповіддю допомагає вийти із заданих запитанням смислових пресупозицій. Безальтернативні, на думку тих, хто запитує, смисли виявилися знятими нестандартним мисленням того, хто відповідає. Отже, гумор виводить із безпосередності суб'єктивних передумов інтерпретації ситуації й водночас розкриває їх.

Сказане не значить, що гумор послуговується лише словесними іграми. Одним із його традиційних прийомів є відокремлення об'єкта від латентної оцінки, яка йому приписувалася в суб'єктивних уявленнях.

Суб'єктивна позиція, закладена в інтерпретації об'єктів, зокрема проявляється в оцінному навантаженні, яке ми приписуємо цим об'єктам. Якщо ця суб'єктивність не була відрефлексована, то оцінність у баченні об'єктів буде латентною, непроявленою. Тобто вона від початку закладатиметься в суб'єктивне уявлення про об'єкт і видаватиметься його природним атрибутом. Одна з розповсюджених причин смішного – коли об'єкт із якихось причин відокремлюється від приписуваної йому оцінки.

Розтиражованим (хоча з естетичного боку й примітивним) прикладом може бути падіння якогось поважного громадянина, котрий послизнувся на банановій шкірці. Інший розповсюджений приклад – улюблений прийом гумору, який подекуди навіть розглядають як його засадничу характеристику, а саме пониження високих ідеалів до конкретно-побутового рівня. При цьому те, що прийнято вважати безумовно значущим, піддається зухвалому висміюванню. Скажімо, урочисті події можуть висвітлюватися в простецькому стилі, або навпаки – високий стиль навантажується відвертою примітивністю змісту, величаві герої опиняються в непристойних ситуаціях тощо. Утім, це не значить, що метою гумору висміюються цінності як такі, та він би й не впорався з таким завданням. Поле його діяльності – закладена в образ світу мімікрія суб'єктивного під об'єктивне, коли належне ставлення до об'єктів уже вписано в систему уявлень, тобто об'єкти вже за визначенням постають хорошими чи поганими й до них заздалегідь потрібно мати ті чи інші почуття. Гумор же відокремлює заданий спосіб сприйняття ситуації від самої ситуації.

Ще одним методом відокремлення об'єкта від його латентного ціннісного навантаження є зіткнення двох ціннісних рядів в одній ситуації. Наведемо приклад:

Чому в Росії немає порядку? – Ленін у мавзолеї лежить не за фен-шуєм.

Або таке оголошення на дверях аудиторії:

Іспит із наукового атеїзму переноситься на час Різдвяних свят.

Як зазначено на початку, смисли, які покладено в основу формування уявлень, відіграють роль попередніх гіпотез щодо якостей об'єктів. Протиставляючи таку гіпотезу реальному ходу подій, гумор тим самим розділяє суб'єктивне пізнання й дійсність. Для демонстрації цього прийому підійдуть жарти, що починаються з відомої фрази чи ідіоми та раптом отримують нове значення, наприклад:

Не такий страшний чорт, як його малютки.

Як приклад, можемо також навести веселу компанію з «12 стільців»: Галкіна, Палкіна, Малкіна, Чалкіна й Залкінда. Так чудово вгадувана закономірність тут раптом нібито недоречно псується й те, як це робиться, не може не викликати посмішки. Але справа в тому, що «закономірність» ми вгадували самі, так що вона від початку була умовною та належала неверифікованому суб'єктивному уявленню. Дійсність же незалежна від умовностей – ну, хто, справді, сказав, що представники творчого колективу зобов'язані мати прізвища, які римуються? Гумор, зіштовхуючи вгадуване й справжнє, відділяє тим самим суб'єктивне від об'єктивного. І не важливо, що це «справжнє» в цьому випадку є художньою побудовою письменника. Важливо те, що за допомогою рукотворних прийомів авторіві гумористичного твору вдається утворити «люфт» між тим, що таке дійсність, і тим, як ми її реконструюємо у своїх уявленнях.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Усі наведені приклади смішного та гумору демонструють релевантність вихідної пояснювальної концепції. Більш конкретно, вони показують, що в основу феномену смішного покладено раптове відокремлення суб'єктивних уявлень про дійсність і самої дійсності. Зрозуміло, що самі по собі конкретні приклади не можуть стати засобом доведення правомірності концепції, оскільки всю множину окремих проявів смішного охопити неможливо. Але вони слугують підґрунтям для демонстрації тих механізмів, які зумовлюють появу цього феномену. Крім того, вони дають змогу показати, яким чином «працюють» ті чи інші популярні гумористичні прийоми і яка психічна реальність може бути реконструйована на їх основі.

Зокрема, вони сприяють показу наявності попередньої гіпотези, яку покладено в основу сформованих суб'єктивних уявлень, а також латентної оцінки, що залишається в цих уявленнях, якщо не було застосовано рефлексію. Крім того, вони роблять наочними ті суб'єктивні смислові пресупозиції, які стоять за начебто об'єктивною значеннєвою репрезентацією дійсності.

Література

1. Бергсон, А. (1992). *Смех*. Москва: Искусство. 128 с.
2. Декарт, Р. (2006). Страсти души. В Р. Декарт. *Сочинения*. Санкт-Петербург: Наука. с. 562–636.
3. Жовтянська, В. В. (2015). Психологічні закономірності формування суб'єктивних уявлень з погляду теорії смислових трансформацій. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*, 8, 43–57.
4. Кант, И. (2012). *Критика способности суждения*. Взято з: www.philosophy.ru/library/kant/03/0.html
5. Леонтьев, А. Н. (1975). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Политиздат. 304 с.
6. Платон, (1971). Филеб. В Платон. *Сочинения*, Т. 3, Ч.1. Москва: Мысль. с. 9–89.
7. Рубинштейн, С. Л. (1999). *Основы общей психологии*. Санкт-Петербург: Питер Ком. 720 с.
8. Шопенгауэр, А. (1992). *Мир как воля и представление*. Москва: Моск. клуб. 395 с.
9. O'Toole, S. M., Beins, B. C. (2010). Searching for the Sense of Humor: Stereotypes of Ourselves and Others. *Europe's journal of psychology*, 6 (3).
10. Svebak S. (2010). The Sense of Humor Questionnaire: Conceptualization and Review of 40 Years of Findings in Empirical Research. *Europe's journal of psychology*, 6 (3).

References

1. Bergson, A. (1992). *Smekh [Laughter]*. M.: Iskusstvo. 128 p. [in Russian].
2. Descartes, R. (2006). Strasti dushy [Passion of the soul]. In R. Descartes. *Sochineniya [Works]* (pp. 562–636). St. Petersburg: Nauka [in Russian].
3. Zhovtianska, V. V. (2015). Psykholohichni zakonomirnosti formuvannya sub'yektyvnykh uyavlen' z pohlyadu teoriiy smyslovykh transformatsiy [Psychological regularities of the formation of subjective representations in terms of the theory of semantic transformations]. *Psykhologhichni nauky: problemy i zdobutky [Psychological sciences: problems and achievements]*, 8, 43–57 [in Ukrainian].
4. Kant, I. (2012). *Kritika sposobnosti suzhdeniya [Criticism of the ability to judge]*. [E-Reader Version]. Retrieved from www.philosophy.ru/library/kant/03/0.html [in Russian].
5. Leontiev, A. N. (1975). *Deyatel'nost'. Soznanye. Lychnost' [Activities. Consciousness. Personality]*. Moskva: Politizdat. 304 p. [in Russian].

6. Plato (1971). Fileb [Filleb]. In Plato *Sochineniya* [Works], V. 3, Ch.1. (pp. 9–89). Moskva: Mysl' [in Russian].

7. Rubinstein, S. L. (1999). *Osnovy obshchey psikhologii* [Fundamentals of general psychology]. St. Petersburg: Piter Kom. 720 p. [in Russian].

8. Schopenhauer A. (1992). *Mir kak volia i predstavlenie* [The world is like a will and a representation]. Moskva: Moscovskiy klub. 395 p. [in Russian].

9. O'Toole, S. M., & Beins, B. C. (2010). Searching for the Sense of Humor: Stereotypes of Ourselves and Others. *Europe's journal of psychology*, 6 (3).

10. Svebak S. (2010). The Sense of Humor Questionnaire: Conceptualization and Review of 40 Years of Findings in Empirical Research. *Europe's journal of psychology*, 6 (3).

Received: 06.05.2019

Accepted: 14.05.2019